

ЧАСТИНА ПЕРША
ГАННУСЯ

1

Там, де невеличка річка Сухий Кагамлик повертає течію до ревучих вод Дніпра, розкинулося в густих заростях очерету село Пироги, одне з багатьох сіл Полтавщини. Саме там, в убогій хаті під дахом зі старого, подекуди зігнилого очерету, що стояла на крутому схилі, майже біля самої річки, і з'явилася на світ Ганна Микитівна Кравецька, яка відразу ж стала зватися Ганнусею. Породілля, виснажена недоїданням, постійними хвилюваннями та тривогами, часто схилялася над колискою немовляти, довго вдивлялась у ясні очі, які безтурботно зустрічали її погляд, і, зітхаючи, шепотіла:

— Ганнусю, Ганнусю, сонечко!

Дитя у відповідь мружило оченята та посміхалося беззубим ротиком, і молода мати, ще така юна Ярослава Кравецька, зовсім забувала в такі хвилини про те, що йде зима, що цьогорічний недорід пшениці залишив родину майже голодною, що чимось треба віддавати борги — гроші, на які купили страшненьку стару козу, аби мати бодай краплину молока для дитини. І скільки його було, того усього, важкого для дум, від чого й жити на цьому світі не хотілося, та все ж доводилося терпіти, бо живим до могили не влізеш. А іноді залізти хотілося, аби тільки не бачити життя цього важкого, яке раніше не могло наснитися навіть у страхітному сні. Та хіба ж думала вона, єдина донька з-поміж четирьох дітей селищного та доволі

заможного коваля Степана Роменка, що колись житиме в за-
валюсі, де пліснява повзала по стінах і де зовсім не трималося
тепло, і з страхом замислюватися, а чи буде завтра що їсти,
чи знову не доведеться лягати на порожній шлунок, слухаючи
їого нудотне буркотіння. І понад усе мріяти повернутися у те
літо, коли ще були живі тато, брати та рідна матінка і стояла
посеред села їхня чимала хата, де всього було удосталь, а потім
ураз не стало, після того як трьох братів привезли вбитими,
у закривавленому рядні, на підводі, у котру був запряжений
вороний батьківський кінь. І навіть зараз, коли минуло май-
же три роки з того похмурого зимового дня, Ярослава добре
пам'ятала, як з хати вибігла в кофтині мати, простоволоса та
боса, упала біля воріт на ту півводу, мов птаха, що їй зламано
крила, її заридала, заволала, схопившись руками за голову.
А слідком вийшов і батько, дивлячись застиглим поглядом на
тіла синів, а в глибині очей його горів такий вогонь, від якого аж
моторошно робилося. Через день, ледь устигнувши поховати
синів у мерзлу землю, батько вскочив на коня й помчав мсти-
тися за їхню смерть. Та не вийшло помсти. За тиждень повер-
нувся додому також, як і сини його, в окривавленому рядні.
Тієї ж ночі їхню хату спалили, й у ній згоріли тіло батька та
живи мати. Саму Ярославу врятувало те, що вона була в той
день у двоюрідної сестри, затрималася до ночі, допомагаючи
біля малої дитини, і її відмовили йти через яр із сусіднього села.
Так вона й залишилася сиротою, за декілька днів утративши
всю свою родину. Майже рік прожила вона в тітки своєї Олени,
почорніла від горя, опухла від сліз. А потім потрохи прийшла до
тями й побачила нарешті біля себе тітчиного сусіду Микиту
Кравецького, похмурого та мовчазного хлопця, що кидав на
неї довгі й сумні погляди, а потім узяв та й зізнався в коханні.
А вона, чи любила, чи ні, пішла за нього, не бажаючи бути тя-
гарем та завадою для тітки. Після Різдвяного посту стала під
вінець, увійшовши дружиною в убогу оселю родини Кравець-
ких, де, окрім Микити, жили ще його батьки та старший брат
з дружиною та дітьми. Але щасливою себе не відчула. Життя

в родині Кравецьких не було для неї безхмарним та щасливим. Свекор, Яків Харитонович, виявився людиною не дуже доброю, з важким характером, а свекруха, Оляна Йосипівна, хоч і була доброї вдачі, але на той час тяжко хворіла. Брат Микити з дружиною жили якось відокремлено. Залишалася в ней тільки одна втіха — кохання Микити. А ось зараз з'явилося ще й оце маленьке сонечко, Ганнуся, з темним чубчиком на голівці та прозорими, мов слузоза, блакитними оченятками, зовсім як у мами. І як би не важко було їй, наслухавшись за день гірких докорів від свекра та стогонів помираючої свекрухи, а схилиться над колискою, зазирне в оченята, чисті та прозорі, посміхнеться у відповідь на беззубу старечу посмішку, їй робиться на серці світліше, мов сонцем зігріто та осяяно.

А Ганнуся росла й дедалі більше посміхалася, показуючи дві чарівні ямочки на гладеньких дитячих щічках, і щораз частіше тишу похмурої кравецької хати порушував дитячий сміх, який кришталевим дзвоником торкається вуха та проганяє геть смуток і тривогу, що, мов чорні тіні, зачайліся по кутках. Дід Яків тільки хмурив густі, сиво-чорні брови, плював та цідив скрізь зуби:

— Тьху, пустунка дівка буде!

На що свекруха ледь чутно суперечила:

— Облиш, Якове, то з дитинчам янголи бавляться.

Дід Яків замовкав, презирливо стискав вуста, але не представав хмуритися. Ганнусю він незлюбив відразу ж, і невідомо було, з якого то дива з'явилася в нього ота нелюбов до рідної своєї онуки. Проте Ярослава намагалася не звертати на те уваги, бо любила свою донечку понад усе.

Так минав день за днем, Ганнусі виповнився рік, коли тихо померла свекруха. А дід Яків, утративши дружину, зробився ще сварливішим, геть нестерпним. Брат Микити, Данило, з дружиною Глашкою через деякий час нарешті здійснили свою заповітну мрію. Дядько Глашки мав у місті будинок, дітей у нього не було, й після смерті дружини він покликав Глашку до себе, бо не хотів жити сам. З того часу вже Ярослава стала в хаті господинею й була б майже щасливою, аби тільки не

невдоволення свекра та убогість, що придавила їх важким тягарем, дихаючи в спину смердючим подихом страху та розпачу.

А Ганнуся зростала, незважаючи на тяжкі часи, коли в країні панувала нова влада, ті самі червоні, що колись убили її бабу та діда, трьох дядьків, росла такою ж веселою та сміхотливою, якою була з самого свого народження. На бурchanня завше невдоволеного діда вона тільки посміхалася, сяяла блакитними оченятами, не звертаючи уваги.

Ганнусі минуло одинадцять, коли Україну накрила чорна хмора голоду. Ярослава до того часу вже мала, окрім Ганнусі, ще трьох дітей, двох синів та доньку. Голод не пожалів їхню родину, віддавши смерті діда Якова та двох діток, середніх. Ярослава божеволіла, кожного дня встаючи лише з однією думкою — чим нагодувати діточок, які жадібно дивилися на неї своїми великими оченятами на схудлих личках. Вона ночами повзала в полі, збираючи гнилу пшеницю, терла її та смажила коржі. Дід помер, Микита подався до міста заробити яку копійчину, а Ярослава з дітьми залишилася. Не сміялася більше Ганнуся дзвінко, не співала безтурботно пісень, а тільки мовчки ходила по хаті, іноді притискаючись до Ярославиних колін і зазираючи матері в очі.

— Мамо, юсточки так хочеться, — тихо шепотіла вона, нестерпним болем торкаючись тими словами серця Ярослави, — але ж маленьким теж хочеться, правда?

— Справді, — затерплими вустами відповідала Ярослава й тихо молилася, аби пошвидше повернувся Микита. Як то боляче було для серця материнського спостерігати, як потроху згасають ясні оченята її кровинок, її діточок, як гаснуть ясні очі Ганнусі. Одного дня оченята сина Тараса та доньки Люби згасли назавжди, і для Ярослави головним тепер стало зберегти життя Ганнусі та найменшого Івасика. А Микити все не було. Щось допомагала тітка, але скоро вже й вона не мала чого дати. Ярослава трималася, падаючи з ніг від голоду, її у відповідь на її молитви прийшов Данило. Прийшов з цілим мішком найдків. Зі слізами на очах їла Ярослава

маленький шматок хліба зі справжнього борошна, слухаючи про несподівану хворобу чоловіка, його біль за ними, про те, як намагався прийти додому, ледь тримаючись на ногах.

Так і вижили вони в ті страшні роки, спершу завдяки тому мішку Даниловому, а потім уже й Микита почав приносити додому харчі. Поступово на ясне личко Ганнусі повернулася та чарівна посмішка, що квітла на ньому з самого дитинства і була її вдачею.

Прохолодна вода Сухого Кагамлика лагідно торкнулася оголених ніг Ганнусі й, вдоволено прошелестівши, відступила назад. Ганнуся задерла голову догори, підставила обличчя сонцю, яке торкнулося її теплом, і радісно посміхнулася. Завмерла на деякий час, вдивляючись у пронизливо-блакитне, зовсім як її очі, небо. Навіть не повертаючись у бік ферми, вона знала, що там, біля розгалуженої гіллястої верби, причайвся, застигнувши, агроном Павло Гребенко. Вона кожною клітиною свого молодого тіла відчувала жадібно-напружений погляд очей і від того почувалася якось незвично. Та і як ще могла почувати себе вісімнадцятирічна дівчина, на яку посеред ватаги ще зелених та безвусих хлопчаків, що настирливо домагались її уваги, звернув увагу справжній чоловік. Агроном Гребенко до Пирогів прибув не так давно, десь з півроку тому, і приїхав він не сам, а з галасливою дружиною, хворобливою дитиною років двох і тещею, яка була завше невдоволена усім та усіма. Ганнуся ще пам'ятала, як усі дівчата села ходили біля контори, аби тільки оком поглянути на красеня-агронома, який мав і поставу, і зовнішність дуже примітні. Чого тільки були варті очі його, пильні та уважні, у глибинах яких ледь-ледь вгадувалося щось таке, що непокоїло, вабило слабкі серця жіночі, ще такі молоді та неміцні. Ганнуся до ватаги отих занепокоєних дівчат спершу не приєдналась, бо поталанило її набагато більше. Агроном оселився поряду хаті, у якій раніше жили Брегеди, котрі не забажали віддати до колгоспу свого господарства, і за те їх вислали до Сибіру. Вона спершу не

звернула на нього уваги, а от весною, коли повезли їх на лани, де крутився весь час новий агроном, щось таке між ними сталося, чого Ганнуся й сама не могла втятити. Жартуючи з дівчатами, заливаючись своїм веселим та дзвінким сміхом, стала вона помічати на собі довгі, замислені погляди кремезного агронома, від чого робилося їй і дивно, і приємно, бо помітив її чоловік, за яким потай зітхали майже всі дівчата, відчайдушно заздрячи гостроносій, галасливій Галині, його дружині. Щоправда, на початку вона ще відвертала від нього гордовиту голівку, павою пропливаючи повз високу та широкоплечу постать Павла Гребенка, але з часом мов якийсь бісик штовхав її кинути на нього то один погляд, то інший, бо ж кожна жінка хоче, щоб перед нею схилялись чоловіки. І чомусь наявність в агронома галасливої Галини її не надто бентежила.

Поглянувши знову на воду та зачепивши краєм ока застиглу постать агронома, Ганнуся ледь помітно посміхнулася й раптом, стрімко та несподівано, кинулася в прохолодну, але таку приємну в спекотний день воду, а потім попливла, відчуваючи, як свіжість води огортає її спіtnіле та запорошене тіло. Сягнувши середини річки, вона повернула назад, намацала босими ногами замулене дно річки і повільно вийшла з води на берег, густо порослий яскраво-зеленою травою, вдаючи, що не помічає Гребенка, що майорів уже біля молодої берізки, зовсім поряд. Вона зупинилася біля бузкового куща, на якому покинула одяг, і, перекинувши товсту чорну косу через плече, почала витискати з неї воду. І за хвилину біля неї впала довга тінь.

— Здоровенька була, сусідонько, — пролунав зовсім поряд, над самісінським її вухом, трішки глухуватий голос Гребенка. Ганнуся зойкнула тихенько, з вічним жіночим лукавством вдавши, що поява його для неї була несподіванкою й налякала її, ніжне дівча, а потім стрімко обернулася, ударивши косою агронома по його сорочці. Він стояв зовсім поряд, затуляючи від неї яскраве сонячне проміння, нависаючи дубом кремезним, поглядом обпікаючи лицьо, молоде та чорноброве, з ясними зорями очей блакитних, прямим носиком та достиглими

вишнями червоних вуст. І щось ворухнулося в Ганнусі від того погляду, зробилося водночас і гаряче, і трішки зимно. Ледь помітно пригасивши сяйво очей довгими та густими віями, вона мовчки дивилася на лице його, чимале та добряче відгодоване, зі світлими густими бровами, прямим носом і чітким ротом.

Потім Ганнуся опустила очі й прошепотіла:

— Доброго дня!

Ніяковості та хвилювання перед цим молодиком вона не відчувала, а от цікаво було, що ж він далі вчинить? Адже білий день, десь за деревами гуде своїм життям село, гомонять люди, і будь-якої миті з боку села чи ферми може з'явитися чия-небудь постать... Ні, Ганнуся зовсім не боялася Гребенка, а цікаво було, що ж він скаже, на що буде здатний, позаяк наважився підійти та заговорити з нею, чого раніше ніколи не траплялося. Вона запітально глянула на нього, а Павло збентежено відступив на один крок, а потім пробурмотів так тихо, що Ганнуся не зрозуміла його слова.

— А... часто ти сюди приходиш?

Вона знизала плечима.

— Та нечасто. Як хвилька виявиться вільна.

— Зрозуміло, — знову ледь чутно пробурмотів Гребенко й затих, дивуючи своєю невпевненістю. Вона почекала ще трішки, сподіваючись, що він заговорить. Але Павло мовчав, тому вона помітно знизала плечима й зробила кілька кроків до гурту молодих берізок.

— Вибачте, мені час на ланку.

Гребенко промовчав, замислено поглянув на неї, немов щось собі надумавши, а потім, коли Ганнуся вже відійшла, раптом рвонувся до неї, ухопив міцною рукою її за лікоть та видихнув:

— Ганно, постривай!

Вона зупинилась, скосила очі на його руку з товстими за смаглими пальцями, що зараз тримали її за сорочку, і запитала байдуже:

— Чого вам, Павле Микитовичу?

Гребенко завагався, далі глибоко вдихнув і випалив:

— А прихід сьогодні ввечері сюди. — Сказав і замовк, наляканий своїми зухвалими та недоречними словами, бо ж має родину, дружину законну з дитиною, а тут призначає зустріч молодій, незаміжній дівці, мов жовторотий юнак, плутаючи слова і червоніючи.

Ганнуся застигла, вражена його зухвалістю, а потім пирхнула.

— І чого це ви, товаришу агрономе, призначаєте дівці зустріч, коли дружину маєте? — Вона посміхнулася. — Галина у вас он яка голосиста, як довідається, то такий гвалт учинить, що й до міста дійде.

Гребенко нахмурився, важко глянув на Ганнусю своїми світлими очима, а потім раптом схопив її за стан, притягнув до свого кремезного гарячого тіла й зашепотів пристрасно:

— Глузуєш? Я не раз спостерігав за тобою, першою репутую на селі. А що ти знаєш, жорстока красо, про серце чоловіка, коли запалає в ньому вогонь кохання, коли він нічого вже не бачить, окрім очей твоїх звабливих, не може ні про що думати, окрім тебе, такої жаданої, такої вродливої, близької й недосяжної. Скажи, Ганнусю, що?

Ганнуся мовчала, важко та нерівно дихаючи, затиснута в палких та міцних його обіймах. Мовчала, бо не мала чого сказати, бо її справді не знала, що ж відбувається з серцем цього великого чоловіка, не знала, тому що не торкнулося ще її серця юного те почуття дивне, про яке тільки її мови у всіх дівчат і яке в невідомий її спосіб зводило разом двох зовсім чужих, несхожих між собою людей. Вона не могла сказати, що закохалася в цього мовчазного агронома, та все ж палкі слова тішили її дівоче самолюбство, той маленький паросток справжньої жінки, який ще глибоко ховався у ній. Його слова були як волога, від якої паросток починав тягнутися вгору. О, ця віковічна жіноча потреба — іноді прихована, іноді відверта — подобатися чоловікам, чаравати їх до шалу. Котра з дочок Єви хоч раз у житті не мріяла, бодай

потайки, щоб заради неї хтось зовсім утратив голову, дивився пристрасно та відверто, шепотів звабливі слова зізнання?

Ганнуся не була винятком. Звикла до мовчазного та майже благоговійного захоплення сільських хлопчаків, яких вона знала ще замурзаними дітлахами, а відтак потребувала чогось більшого. Принаймні, уваги дорослого чоловіка, мужнього і вродливого, який бентежить та хвилює юні серця пирогівських дівчат. А тим, що цей красень уже мав дружину, ні дівчата, ні сама Ганнуся не надто переймалися, уважаючи, що гостроноса і худоща Галина зовсім не заслуговувала на такого чоловіка.

Гребенко злегка її потряс.

— Ну, то що, Ганнусю, прийдеш?

Ганнуся швидко поглянула на нього, сяйнувши небесною блакиттю очей, потім повільно посміхнулася.

— Подивлюся, — ледь чутно прошепотіла вона і раптом, одним різким рухом вирвавшись з його рук, відбігла вбік і, мов та молода кізочка, гайнула поміж дерев туди, де вже гомоніли дівчата, знов збираючись на ланку. Її босі ноги майже торкалися густого шовку соковитої трави, а на червоних вустах квітла посмішка. І вона голосно зойкнула, коли біля розгалуженої верби ледь не налетіла на матір.

— Мамо?!

Ярослава тільки мовчала, з прихованим докором і незрозумілим сумом вдивляючись у ясні та безтурботні очі своєї єдиної доњки. І коли встигла вона, її блакитноока Ганнуся, зрости та перетворитися на цю красуню? Й звідки в неї оця несерйозність, оця геть негарна звичка вабити до себе чоловіків? Саме чоловіків, а не отих безвусих хлопчаків, що ще з дитинства нерівно дихають до неї, її чарівної Ганнусі? Чого тільки не відчувала сама Ярослава, випадково помічаючи, якими очима задивляються на її дитину пирогівські молодики, але ж то були свої, тутешні хлопчаки, яких Ярослава знала ще дітьми, ѹ вони б не посміли образити Ганнусі, але ж агроном Гребенко... Він був чужим, зовсім чужим у селі, і Ярослава